

Een sterke vrouw uit de vorige eeuw: **Sophie Bronsveld-Vtringa**

door Gerard Weel

opgedragen aan mijn zussen
Afra, Corrie, Ria, Mieke, Vera

In het kader van de 'Sobere Maaltijden', elk jaar georganiseerd door de Franciscaanse Werkgroep Hoorn in samenwerking met de plaatselijke Raad van Kerken, heb ik enige tijd geleden een korte inleiding mogen houden over Sophie Vtringa, een vooraanstaande en sterke Hoornse persoonlijkheid uit de eerste jaren van de vorige eeuw, naar wie een straat genoemd is in de Hoornse wijk Kersenboogerd. Een samenvatting van wat ik van haar te weten ben gekomen volgt hier. Ik baseer me voornamelijk op een onderzoek via Internet, op gesprekken met haar nog levende familieleden, op een artikel van J. M. M. Leenders getiteld 'De papieren kapelaan' (in het artikelenboek 'Broeders, sluit u aan!', Amsterdam 1985), op het onlangs (2008) bij Valkhof Pers uitgekomen boek van diezelfde Westfriese kerkhistoricus Leenders "Zijn dit nu handelwijzen van een herder...!" (blz. 340-353) en op enkele persoonlijke archivalia.

Kort na 1900 begon in Hoorn de dominantie van de overwegend protestantse ambtenarij terug te vallen ten faveure van de opkomende middenstand die in meerderheid rooms-katholiek was en vaak uit het Duitse Rijnland afkomstig. De komst van deze neringzoekende winkeliers schijnt het gevolg te zijn geweest van de agrarische seizoenarbeiders, de zgn. 'poepen' (=Puppen, wonderlijk geklede figuren), die op het platteland van West-Friesland in de oogsttijd een centje kwamen bijverdienen om hun gezin in Duitsland te kunnen onderhouden. Ze brachten bij hun thuiskomst behalve wat geld ook zaad, bonen, aardappelen, kaas e.d. mee uit Holland -de Enkhuizer zaadhandel schijnt er zijn opbloei aan te danken te hebben- en bij hun volgende komst als 'uitzendkracht' ontstond er een levendige ruilhandel (vooral Duitse stoffen en huishoudelijke artikelen vonden hier gretig aftrek) zodat sommige Rijnlandse middenstanders een kans zagen in ons gebied een (neven)vestiging te beginnen, vooral in Hoorn maar ook bv. in Wervershoof. Een deel van de West-Friese bevolking is nageslacht van deze voormalige allochtonen, wat nog in de etymologie van sommige familienamen is terug te vinden.

In Hoorn was na de Reformatie ongeveer éénderde van de bevolking rooms gebleven maar katholieken werden in de vroegere eeuwen ondergeschikt gehouden door de regentenfamilies en de hun toevallende magistratuur. Sinds de Franse tijd (rond 1800) en vooral door het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853, de invloed van de Thorbecke-periode en het tot stand komen van de Hoornse koepelkerk aan het Grote Noord in 1880 werd de emancipatie van de katholieken in de West-Friese hoofdstad stevig doorgezet. Onder anderen door twee begaafde parochiekapelaans in het begin van de twintigste eeuw die samenwerkten met het toenmalige hoofd van de familie Stumpel, Eduard, de uitgever en drukker van het zeer roomsgezinde weekblad 'Onze Courant'. De pastoor-deken was in die jaren (1897-1923) Jacobus Henricus Smeele (1842-1923) die groot gezag droeg maar in de loop der jaren door zijn kapelaans werd overvleugeld.

Eén van die kapelaans, Johannes Gerardus van Kelckhoven (1905-1911) was een verwoed schrijver van enthousiasmerende artikelen, vooral over het rooms-katholieke verenigingsleven. Hij leverde elke week een trendsettende bijdrage aan Stumpels krant, waardoor hij de bijnaam 'de papieren kapelaan' kreeg. Hij schreef tégen socialisme en zedenloosheid en vóór katholiek zelfbewustzijn, organisatie-inzet en eensgezindheid in de eigen geloofsgemeenschap. Hij stimuleerde de oprichting van allerlei verenigingen in katholiek verband en is de auctor intellectualis van een tot in het uiterste doorgedreven verzuiling in Hoorn. Niet zozeer om zich tegen andersdenkenden te verzetten maar om 'sterk te staan in eigen kring'. Hij was tactisch tegenover Smeele en hield zich verre van 'modernisme' om bisschop Callier (1903-1928) en diens reactionaire kring niet tegen zich te krijgen. Na zijn Hoornse jaren werd hij in 1911 pastoor op Texel en later nog in Amsterdam en Edam. Dit laatste was een degradatie want Amsterdamse pastoors waren in die tijd haast evenknieën van de bisschop. Men zegt dat hij die vernedering te verwerken kreeg omdat hij, zonder vooraf advies en instemming van Callier te hebben gevraagd, had laten doorschemeren dat hij zich eventueel beschikbaar zou willen stellen als kandidaat voor het Tweede Kamer-lidmaatschap van de Rooms-Katholieke Staatspartij. Dit lekte uit en daarmee was hij Amsterdams pastoor af. Hij stierf op 27 december 1927 in Edam. Eduard Stumpel kwam via de Hoornse gemeenteraad wél in de Tweede Kamer. Sophie Bronsveld-Vitringa eveneens, over haar gaat het vervolg van deze korte scriptie.

Een andere kapelaan die de aandacht trok, was Theodorus Johannes (oftewel Dirk Jisse) van Noord (1905-1909). Hij was een boeiend predikant (in de dertiger jaren zou hij vier keer de Lijdensmeditaties mogen doen voor de KRO-radio), had een aangenaam voorkomen en een indrukwekkende stem en werd soms wat zijn uitstraling betreft vergeleken met niemand minder dan Dr. Abraham Kuyper! Hij was geboortig van Middelburg (1878), in 1902 priester gewijd en daarna kapelaan in Moordrecht en Den Haag. In 1905 kwam hij naar Hoorn. Pastoor Smeele voelde zich vooral door hem in de schaduw gezet. Met deze kapelaan Van Noord treden we binnen in het leven van degene om wie het mij in dit artikel gaat: Sophie Bronsveld-Vitringa, die een fan van hem was.

Sophie Bronsveld-Vitringa 1871-1933

Sophia Charlotte Cornelia Vitringa (30 oktober 1871-13 november 1933) werd in Deventer geboren. Haar moeder heette Catharina Schouten. Haar vader was Dr. Anne Johan Vitringa die daar rector gymnasii was van 1862 tot 1890 en zich vanaf 1864 professor van het Atheneum mocht noemen. Hij was zelf in 1827 geboren in Harderwijk als zoon van een advocaat uit een vurige patriottenfamilie die later griffier van de rechtbank werd in verschillende plaatsen en uiteindelijk burgemeester van Ermelo. Sophie's vader was een bijzondere man die schreef over opvoeding en onderwijs en over vrouwenemancipatie. Toch beweerde hij nog in 1869 dat (positieve) wetenschappen en klassieke talen niet aan meisjes besteed waren omdat ze 'geroepen waren tot opvoeding van kinderen'. In datzelfde jaar werd hij lid van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde. In 1870 schreef hij een inleiding bij het boek van John Stuart Mill over 'De

Slavernij der Vrouw' en in 1873 publiceerde hij een boek over het goed kunnen samengaan van natuurwetenschap en christelijk geloof, uitgewerkt in een ander boek van zijn hand, 'Darwinia', dat vooral tegen Darwin gericht was. Hij schreef ook kinderboeken onder pseudoniemen als Jan Holland en Jochem van Ondere, pijpenfabrikant en ouderling te Gouda, bv. 'Keesje Putbus en andere eerstelingen' (Den Haag 1859). Rond het jaar 1890 moet hij, inmiddels medewerker van 'De Tijd', met zijn gezin -hij had acht kinderen van wie Sophie de jongste was- overgegaan zijn naar het Rooms-Katholieke geloof. Zijn kinderen mochten zelf beslissen of ze overgedoopt wilden worden. Sophie deed dat pas op 11 april 1904 in Den Haag. Dit betekende het einde van zijn professoraat en vanaf die tijd leefde hij in Utrecht als medewerker van het Roomse dagblad 'De Tijd'. De 'bekering' van haar vader zal in het leven van Sophie van wezenlijke invloed blijken. Hij stierf in Utrecht in 1901.

Zijzelf bezocht na haar lagere schooltijd in Deventer eerst de openbare meisjes-HBS ter plaatse en presenteerde zich daarna op het conservatorium in Utrecht. Daar was ze al enige jaren woonachtig omdat haar moeder -die protestant was gebleven- haar had toevertrouwd aan de bekende dominee Bronsveld aldaar. Kort na 1890 kreeg ze kennis aan diens zoon, de toekomstige Dr. Walrand Cornelis Lodewijk Bronsveld (1865-1924) ("Louis"), protestants gedoopt op 4 december 1865 in Ophemert en aldaar geboren. Ook hij had een opvallende vader, Ds. Dr. Andries Willem Bronsveld, geboren op 16 januari 1839 in Harderwijk. Deze huwde in 1862 met Catharina Cornelia Clarisse (geb. op 23 januari 1843 eveneens in Harderwijk en gestorven in Utrecht op 14 februari 1921) en ze kregen twee zoons en vijf dochters. Vader Bronsveld kwam uit een sterk antipapistisch domineesgezin (zijn broer W. A. Bronsveld was ook predikant) en diende zelf de hervormde gemeentes in Ophemert, Charlois en Haarlem (waar op 21 oktober 1871 zijn jongste zoon Andries Willem geboren werd die later gemeentesecretaris van Bussum zou worden). In 1880 werd hij predikant in Utrecht. Hij fulmineerde tegen de moderne geesten in de protestantse gelederen, zelfs tegen de Formulieren van Enigheid, alsmede tegen de vrijzinnigen en werd een van de stichters van de Christelijk Historische Unie. Van hem is de uitspraak dat de heidenen hem nog liever waren dan de Roomsen. Hij schreef veel in het blad "Stemmen voor Waarheid en Vrede" en verzette zich in 1886 tegen de volgens hem te vrijzinnige Abraham Kuyper en diens Doleantie. Hij was in 1862 gepromoveerd in Utrecht op een proefschrift over het rationalisme. Hij ageerde tegen de stichting van de Vrije Universiteit. Hij stierf op 30 november 1924 in de Domstad. Het huwelijk van zijn oudste zoon met een roomsgewordene en de 'bekering' van zijn jongste zoon tot het katholicisme -deze ging rond de eeuwwisseling een Rooms huwelijk aan

met Adriana (Jeanne) Heemskerk- heeft hij nooit kunnen verkroppen. Naast de twee zoons had hij nog vijf dochters: Cateau, Jo, Ber, Cor en Mien.

Op 2 augustus 1894 huwden in Den Haag Walrand Bronsveld en Sophie Vtringa ondanks de bezwaarde families en ze gingen wonen op Schotersingel 115 te Haarlem. Ze kregen geen kinderen. In 1896 promoveerde hij op een proefschrift over de Heer van Sommelsdijck in 1625, het werd in Haarlem uitgegeven in het jaar van de promotie. Een jaar later kreeg hij de eervolle benoeming tot directeur van de Rijks-HBS in Hoorn. Hun adressen in Hoorn waren: Koepoortsweg 28 en 73, Gouw 14, later Doelenkade 37 en uiteindelijk Draafsingel 33. Anders dan zijn vader had de vrijzinnig-protestantse Walrand een liberale instelling, maar hij waarschuwde Sophie wel voor de invloed van sommige Hoornse clerici die hij op geld en macht belust vond! Op 16 april 1909 kreeg hun leven een wonderlijke verandering: de enige broer van Sophie's echtgenoot, Andries Willem Bronsveld in Bussum, kwam te overlijden. Diens eerste vrouw was hem al in 1906 voorgegaan in de dood en diens tweede vrouw -sinds 1908- (Wijnanda Heemskerk, een zus van de eerste) bleef met zijn acht kinderen achter. De kinderloze Hoornse oom en tante besloten drie van de vaderloze Bronsveldkinderen als pleegouders te gaan verzorgen. Ze heetten Willem (Wim, geb. in Bussum op 5 juni 1902), Margaretha (Greet) en Cornelis of Catharinus (Bob) (tweeling, geb. op 17 febr. 1904 eveneens in Bussum). Sophie stelde wel als voorwaarde dat ze de kinderen katholiek mocht opvoeden. Dat gaf spanning in de familie Bronsveld want die wilde de kinderen juist zoveel mogelijk aan de sfeer van de Roomse Heemskerken onttrekken. Maar Sophie's doorzettingsvermogen overwon: de oudste, Wim, -in 1927 uit Hoorn vertrokken, in 1933 tegen de zin van zijn pleegtante getrouwd met Jo van Oorschot en jarenlang woonachtig in Rijswijk- stierf bij zijn dochter Bernadette in Emmen op 3 februari 1986 voorzien van het H. Sacrament der Zieken en begiftigd met de Pauselijke onderscheiding Pro Ecclesia et Pontifice (hij kreeg een zoon Jan die Jezuïet werd). De tweede werd religieuze zuster bij de Ursulinen in Nieuw Vennep en stierf in Bergen (N. H.) -waar ze al als meisje op het internaat bij de zusters was geweest- op 27 januari 1974. In Bergen herinnert men zich soms nog dat haar moeder -Sophie dus- er indertijd tegen heeft geprotesteerd dat de post voor de internen er werd opengemaakt, iets wat op Hageveld volgens haar al lang was afgeschaft. En de derde, bijgenaamd Bob, werd als Witte Pater -na zijn priesterwijding op 29 juni 1930 in Carthago- op 22 augustus 1950 in de Koepelkerk van Hoorn gewijd tot bisschop. Kort daarna werd hij aartsbisschop van Tabora in

Tanzania en hij stierf op 14 januari 1980 in Boxtel. Sophie is dus wel geslaagd in het Rooms houden van haar pleegkinderen!

Bij gelegenheid van het 40-jarig jubileum van het R.K. Wees- en Armenhuis aan het Achterom in 1921 werd deze foto genomen. centraal: Pastoor Smeele en (naar ik vermoed) uiterst links direkt boven de "bruidjes" mevrouw Bronsveld-Vitringa.

Intussen zette Sophie zich in voor de Hoornse gemeenschap in allerlei maatschappelijke functies. Ze was actief in sociale en charitatieve verenigingen zoals de Elisabethvereniging tot steun aan meisjes en (arme) moeders, de Mariabond voor drankbestrijding, het koor "Liederen Leeft" en de bezinnings- en ontwikkelingsgroep die avondbijeenkomsten organiseerde met bv. Albertine Steenhof-Smulders. In 1912 richtte ze de R.K. Vrouwenbond op, in 1915 de Geloofsverdedigingsgroep voor Vrouwen, in 1916 de R.-K. Studiekring, in 1917 een praktische cursus voor huisvrouwen (o.a. om ze het groente-inmaken te leren!) en het Francisca Romana-werk ter bescherming van woonwagen- en schipperskinderen. Ze was lid van het Burgerlijk Armbestuur van Hoorn en al omstreeks 1912 werd ze lid van het hoofdbestuur van Sobriëtas.

Sophie was zeer trouw aan haar geloof en kreeg een diepe verering voor kapelaan Van Noord bij wiens preken ze in de kerk zichtbaar ontroerd

opvallend onder de preekstoel zat, terwijl dat de mannenkant was! Haar oudste 'zoon' moest namelijk vanwege zijn gevorderde leeftijd (7 jaar!) aan die kant gaan zitten en tegen de regels in ging zijn pleegmoeder mee samen met zijn zusje en broertje. Dit tot grote ergernis van Deken Smeele die haar een andere plaats aanwees waar ze met haar pleegkinderen in de tocht en de kou moest zitten en geen uitzicht op de preekstoel had. Zelf had ze graag 'op de tribune' (dus op een van de bovenbalkons) plaatsgenomen maar die waren gereserveerd voor de 'weldoeners van de parochie'. En daar viel zij niet onder, want haar protestantse man stond haar niet toe geld aan de kerk te besteden. De moeder-overste van de eerwaarde schoolzusters schijnt Smeele tot strengheid aangezet te hebben, zo luidt de Hoornse roddel, uit jaloezie of om de kapelaan tegen verliefde blikken te beschermen. Sophie schreef erover naar de bisschop en beriep zich op haar zorg voor de gezondheid van de kinderen, maar deze reageerde niet, hoe vaak ze ook schreef. Tot ze een keer dreigde naar de Utrechtse aartsbisschop, Mgr. van de Wetering, te zullen schrijven, omdat de pleegkinderen uit het Utrechtse ('t Gooi viel toen onder het aartsbisdom) afkomstig waren. Meteen nodigde Mgr. Callier haar uit voor een audiëntie! Bij die gelegenheid schijnt de Haarlemse vorst-bisschop zeer onder de indruk van haar persoonlijkheid te zijn geraakt, want Smeele kreeg een missive dat ze weer met haar drie kinderen op een goede plek aan de vrouwenkant mocht zitten. De pastoor was er inmiddels achter gekomen dat haar plaatsengeld betaald werd door een andere kapelaan, Van Niekerk, en ook daar schreef hij over naar de bisschop. In 1913 werd Sophie's oudste zoon zozeer man dat hij niet meer 'bij de vrouwen' wilde zitten en ontstond de ruzie opnieuw. Toen de pastoor-deken zijn gezag liet gelden door haar met instemming van de bisschop in 1914 af te zetten als voorzitter van Elisabethvereniging, nam ze zelf ontslag uit de Hoornse Vrouwenbond en benoemde de bisschop haar tot diocesaan voorzitter! Haar horizon werd verbreed: in 1922 nam ze deel aan het Nansencomité en ze sloot vriendschap met de toenmaals beroemde Hoornse zangeres, mevr. Kerkmeijer. Na Callier die in 1928 stierf, kwam Mgr. Aengenent op de Haarlemse bisschopszetel (1928-1935). Die maakte zich sterk voor de sociale inzet van de Katholieke Aktie en de Graalbeweging. De Hoornse pastoor Huibers volgde hem op in 1935, in een tijd met andere zorgen: economische crisis en opkomende oorlogsdreiging.

Inmiddels was Sophie vanaf 1 juli 1919 samen met Eduard Stumpel raadslid van de gemeente Hoorn voor de Rooms-Katholieke Staatspartij. Ze bleef dat tot 23 december 1927. Op 5 juli 1922 werd ze bovendien -net als Stumpel- gekozen tot lid van de Tweede Kamer voor de R.- K.

Staatspartij. De eerste katholieke vrouw in de Kamer! Ze was dus ook het eerste vrouwelijke lid van de fractie waarin ze vooral justitie en onderwijs behartigde. In 1923 stemde ze tegen de ingediende vlootwet, zodat mede door haar het tweede kabinet Ruys de Beerenbrouck viel. Ze heeft in de Kamer weinig het woord gevoerd. Tot verwondering van velen (achteraf) stemde ze in 1924 als enige vrouw tegen het wetsontwerp dat zich verzette tegen de regeling dat vrouwelijke ambtenaren ontslag kregen als ze gingen trouwen. Ze vond dat het huwelijk voor een vrouw voorrang moest hebben op een carrière. Het voorstel werd verworpen mede door Mevr. Bronsvelds stem. Later is er gelukkig toch een modernere regeling van kracht geworden. In 1925 kwam ze bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer als tweede op de lijst van het kiesdistrict Amsterdam te staan. De verkiezingen waren op 1 juli van dat jaar. Ze werd niet herkozen en beëindigde haar werk in Den Haag op 14 september 1925.

Er stond haar nog een dieper verdriet te wachten: op 14 november 1926 stierf haar man plotseling door zelfdoding in Hoorn. Het bericht erover kwam op zijn school aan als een donderslag, maar de oorzaak werd pas later bekend. Aan het eind van het jaar 1927 besloot Sophie zich terug te trekken uit Hoorn en als zuster Domna Joanna in te treden bij de zusters Benedictinessen van "Maria Mediatrix" te Hekelghem in België. Haar pleegkinderen onderhielden zo nu en dan contact met haar. Toen ze ziek werd, liet ze zich ter verpleging naar Nederland overbrengen, naar Utrecht, waar ze stierf op 13 november 1933. Over haar motieven om in het klooster te treden is mij niets bekend, misschien was er invloed van vader en zoon Van der Meer de Walcheren die in die jaren het kloosterleven propageerden. Ze ligt begraven in het Vitringa-graf, bij haar vader en haar Rijswijkse pleegzoon, op de R.-K. begraafplaats aan de Kerkhoflaan in Den Haag.

Een vrouw naar wie in Hoorn terecht een straat werd genoemd!

wapen van de familie Bronsveld